

Murrest vid Kalmar nya kulturhus

Schaktningskontroll 2024

L1958:9303, Kalmar Abborren 1, Kalmar socken, Kalmar kommun, Kalmar län, Småland

Ulrika Söderström

Arkeologisk rapport 2025:06

MUSEIARKEOLOGI SYDOST
– en del av Kalmar läns museum

Murrest vid Kalmar nya kulturhus

Schaktningskontroll 2024

L1958:9303, Kalmar Abborren 1, Kalmar socken, Kalmar kommun, Kalmar län, Småland

Författare
Copyright
Redaktion
Kartor

Ulrika Söderström
Kalmar läns museum 2025
Anna-Karin Karlsson, Stefan Siverud
Publicerade i enlighet med tillstånd
507-98-2848 från Lantmäteriverket
Kalmar läns museum
1400-352X

Förlag
ISSN

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Tidigare undersökningar	10
Syfte och frågeställningar	12
Metod och genomförande	13
Resultat	14
Tolkning	17
Åtgärdsförslag	18
Referenser	19
Tekniska och administrativa uppgifter	21

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Sammanfattning

I samband med schaktningsarbeten inom fastigheten Abborren 1 i centrala Kalmar stad, där Kalmars nya kulturkvarter och kulturhus håller på att uppföras, påträffade byggarbetare en stenkonstruktion på ca. 0,6 meters djup under markytan. Då arbetsområdet ligger inom den registrerade fornlämningen L1958:9303, ett stads-
lager med dateringar från framförallt medeltid och 1500–1600-tal, kontaktades Länsstyrelsen i Kalmar län för vidare åtgärd. På beslut från angivna myndighet genomförde Museiarkeologi sydost en arkeologisk kontroll under en halvdag i september 2024.

Uppdraget omfattade dels översiktlig undersökning och dokumentation av den påträffade lämningen, dels kontroll under den fortsatta nedläggningen av den planerade VA-brunnen på platsen.

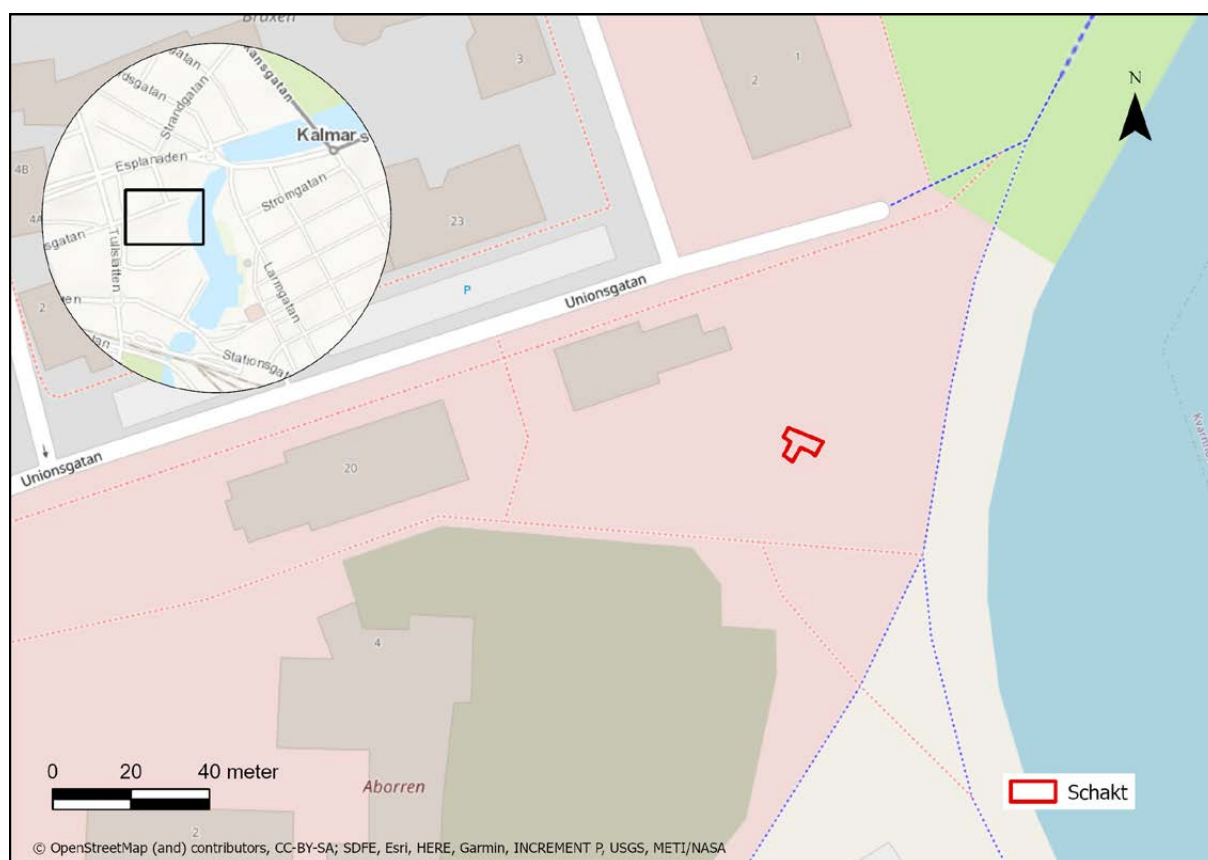
Vid undersökningen av stenkonstruktionen kunde det konstateras att det sannolikt rör sig om resterna efter en mur. Muren bör ha gått i NV–SÖ riktning. Baserat på det historiska kartmaterialet och uppgifter från tidigare undersökningar i området tolkas lämningen som rest av 1700-talets befästningsverk.

Inledning

Museiarkeologi sydost vid Kalmar läns museum har efter beslut från Länsstyrelsen i Kalmar län (LST dnr. 10821–2024) genomfört en arkeologisk kontroll inom fastigheten Abborren 1, vilken ligger på Tullslätten mellan stadsdelarna Malmen och Kvarnholmen i centrala Kalmar (fig. 1). Uppdraget genomfördes med anledning av att byggarbetare påträffat en stenkonstruktion i samband med schaktningsarbeten för det nya kulturkvarteret och Kalmars nya kulturhus

Strömmen. Området ligger inom den kända fornlämningen L1958:9303, ett stadslager med dateringar från framförallt medeltid och 1500–1600-tal.

Kostnadsansvarig uppdragsgivare var Kalmar kommun. Fältarbetet utfördes under en halvdag i september 2024. Ansvarig för fältarbetet var Ulrika Söderström som också ansvarat för rapporten.

Figur 1. Översiktskarta som visar del av kvarteret Abborren samt undersökningsområdet.

Topografi och fornlämningsmiljö

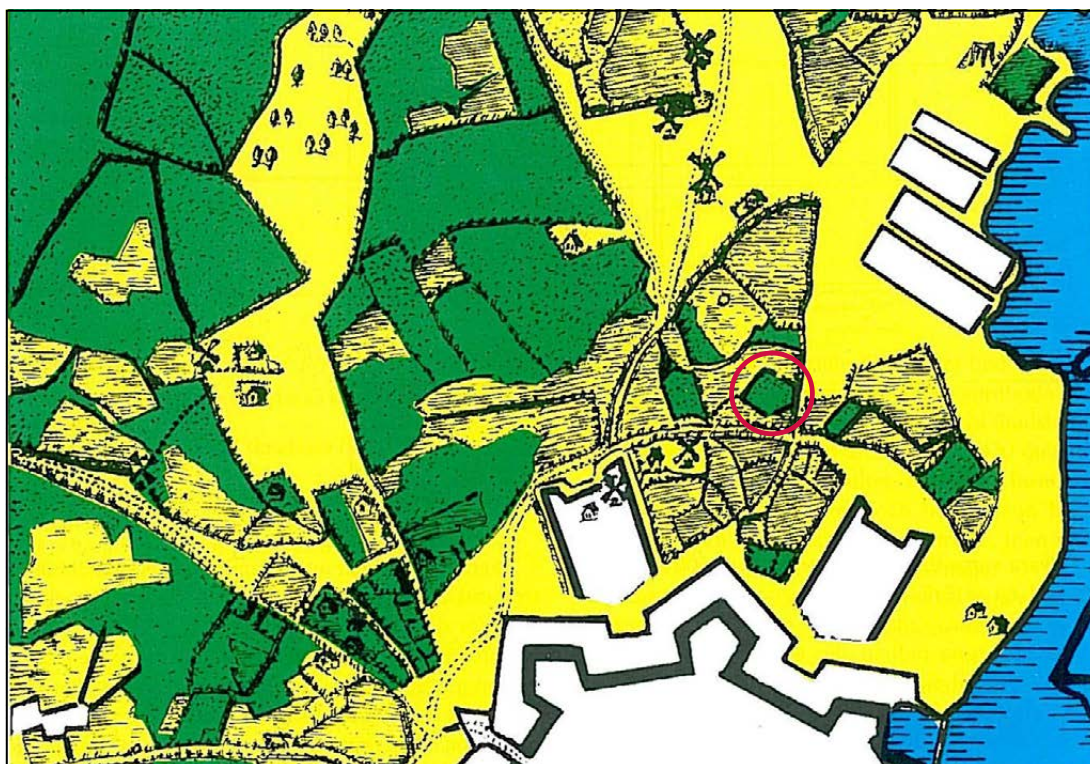
Undersökningsområdet ligger i de centrala delarna av Kalmar stad i den östra delen av fastigheten Abborren 1, vilken är den enda fastigheten i kvarteret med samma namn. På norra och västra sidan om kvarteret löper Unionsgatan respektive Tullslätten, där den sistnämnda i realiteten utgör den sydligaste delen av Norra vägen (se fig. 1). I söder gränsar kvarteret mot den s.k. Cellgraven, vilket var den vattengrav som ursprungligen omgav ravelinen Prins Carl som Kalmars nuvarande fängelse uppfördes på under slutet av 1800-talet. Vattengraven är idag igenfylld, men den är ännu avläsbar i terrängen. Dess norra del, vilken ligger i anslutning till kvarteret Abborren, är omgjord till parkering. I den östra delen övergår kvarteret i ett smalt parkstråk med en grusbelagd cykelbana som löper utmed Systraströmmen. Vattendraget utgör en topografisk gräns mellan stadsdelarna Malmen och Kvarnholmen. I kvarteret finns sedan tidigare fyra byggnader: Tullbrokolans huvudbyggnad och gymnastikhus, Bernhardinaskolan, samt byggnaden som tidigare huserade Kalmar stadsbibliotek (Lamke & Jonsson 2014). Sedan år 2023 pågår Kalmar kommuns arbete med att omvandla den före detta biblioteksbyggnaden och delar av den angränsande parken i östra delen av kvarteret till Kulturkvarteren, vilket bl.a. ska innehålla Kalmars nya kulturhus *Strömmen* (Kalmar kommun 2024).

Kvarteret Abborren och det aktuella exploateringsområdet ligger inom den registrerade fornlämningen L1958:9303, ett stadslager med dateringar från framförallt medeltid och 1500–1600-tal. Det ingår även i det riksintresse för kulturmiljövården, Kalmar stad H48, som omfattar

hela Kvarnholmen och området kring Kalmar slott, där Kalmar medeltida stad låg. Inom fornlämningsområdet har ett stort antal arkeologiska undersökningar gjorts på senare tid som på ett konkret sätt har bidragit till kunskapen om Kalmars historia från tidig medeltid till historisk tid (t.ex. Stibeus & Bolander 2015; Tagesson & Carelli 2016; Larsson & Stibeus 2017; Ring 2018).

Det närliggande kvarteret Domherren, vilket ligger nordväst om kvarteret Abborren, var under medeltiden platsen för S:t Gertruds kyrka med tillhörande kyrkogård. Kyrkan utgjorde Kalmar landsförsamling och är tidigast nämnd 1444. Efter reformationen övergavs kyrkan och de sista resterna av kyrkan revs under 1800-talets andra hälft då också iakttagelser kring kyrkan nedskrevs. Av dessa framgår att kyrkan var en rundkyrka i sten, 35 alnar i diameter (Selling 1984; Ring 2001). Den omgivande kyrkogården, vilken mätte ca 70x50 meter enligt karta från 1874 över Kalmar stadsägor, användes som begravningsplats fram till slutet av 1800-talet (Ring 2001, se även fig. 2). Kyrkogården har varit föremål för flera arkeologiska undersökningar, av vilka de senaste genomfördes år 2016 och 2017 (Ring 2018; se även Selling 1984; Karlsson 1999; Ring 2001, 2004, 2009, 2018). Vid samtliga undersökningar har skelettbegravningar påträffats, dock har inga ¹⁴C-dateringar genomförts på materialet. De har emellertid delvis kunnat tidsbestämmas med hjälp av påträffade fynd i gravarna till historisk tid, främst 1700- och 1800-tal. Endast en mindre del av kyrkogården finns nu kvar.

Enligt historiska källor ska ett av Kalmars medeltida nunnekloster, S:t Johannis Systrakloster, ha

Figur 2. Kyrkogården vid S:t Gertrud låg nordväst om det nu aktuella undersökningsområdet. På kartan från 1650 är den märkt med en femkantig figur, här markerad med röd cirkel. Karta av Dagmar Selling publicerad i Kalmar stads historia (Collmo 1982).

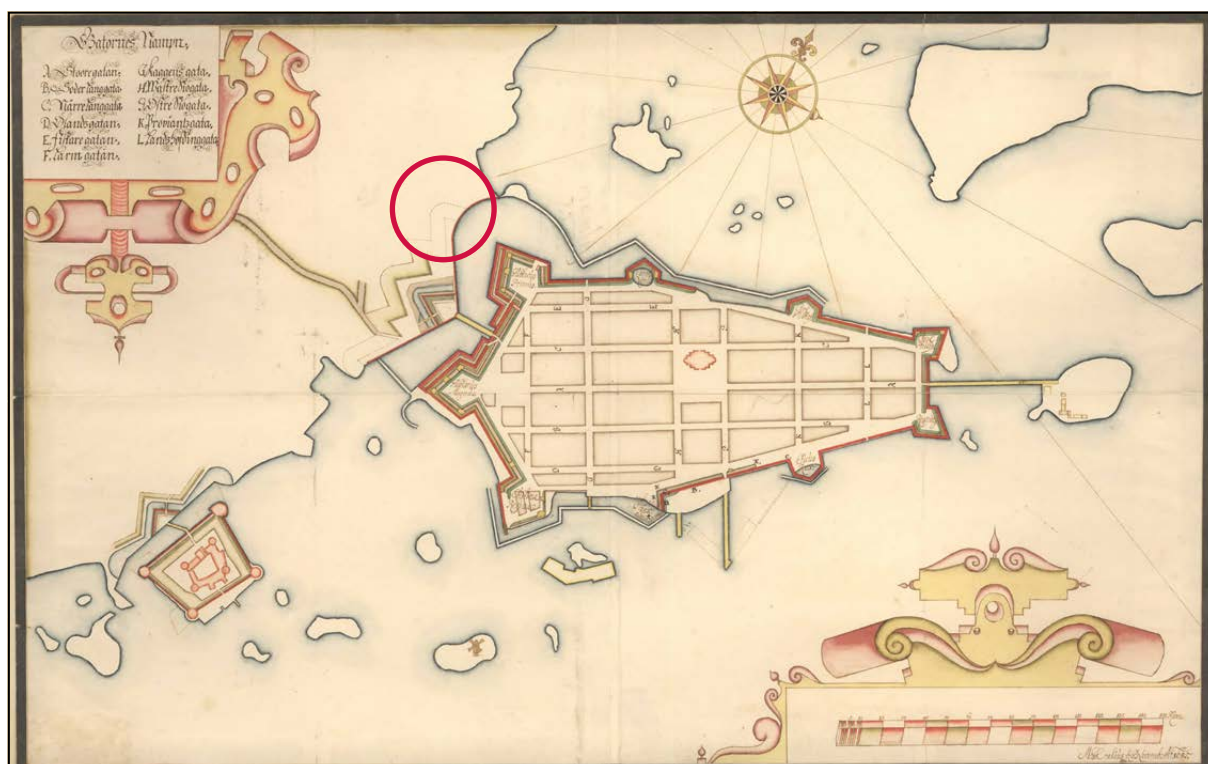
legat i trakten av kvarteret Abborren. Enligt ett medeltida diplom kan nunneklostret anses grundat år 1299, då Margareta Gustavdotter donerade en väsentlig summa pengar för klostrets uppbyggnad (Andersson 2006:281–283). Det ska sedan ha funnits fram till ca 1505 då systrarna flyttades över till konventet i Skänninge. Trots att det finns uppgifter som gör gällande att konventet ska ha bestått av kloster, kyrka, kyrkogård och bonings- och ekonomihus har spåren efter detsamma inte lokaliserats i kvarteren, trots vissa insatser (se vidare under *Tidigare undersökningar*).

Under 1600-talet fattades beslutet att flytta Kalmar från den medeltida placeringen vid slottet till det närliggande Kvarnholmen och i och med detta påbörjades även byggnationen av den nya stadens befästningsverk. Åren 1683–1698 uppfördes utifrån Erik Dahlbergs ritningar Västerport, även kallad Högvakten, samt

ravelinen Prins Carl. Enligt förslag från 1724 års fästningskommission byggdes därefter kompletterande fästningsverk bestående av stenkantade vallar både norr och söder om ravelinen även Tagesson & Carelli 2016). Av det historiska kartmaterialet att döma kan försvarsverket ha sträckt sig in i de östra delarna av kvarteret Abborren som nu exploateras (fig. 2). Platsen för ravelinen Prins Carl är idag bebyggd med Kalmar fängelse, som öppnade 1852.

Tidigare undersökningar

Ett fåtal arkeologiska insatser har genomförts i kvarteret Abborren, de flesta med sparsamma resultat. År 1974 genomförde landsantikvarien i Kalmar län på uppdrag av Kalmar kommun en första arkeologisk provundersökning i området för den då planerade biblioteksbyggnaden (Dnr 675/77, KLM, Arnell 1977). I de fyra upptagna schakten framkom inga lämningar eller fynd

Figur 3. Utsnitt ur relationsritning från 1685 visande Kvarnholmen och dess befästningar då den södra sidan höll på att färdigställas. Den ungefärliga platsen för undersökningen markerad i kartan med röd cirkel. Källa: Krigsarkivet SFP Kalmar 234.

som kunde tyda på att man anträffat platsen för Systraklostret. Däremot påträffades lämningar efter en äldre strandskoning, samt en rest av en mur. Båda tolkades som lämningar efter befästningsverket, uppfört efter 1724. Ytterligare en provschaktning genomfördes sedan år 1980. Vid undersökningen konstaterades att området för den planerade biblioteksbyggnaden täcktes av ett tjockt lager påförda raseringsmassor med inslag av byggnadsrester från 1700- och 1800-tal. Inga lämningar av antikvariskt intresse framkom (Delden 1982).

Enligt den redogörelse som antikvarie Michael Delden, Kalmar läns museum, upprättade år 1982 i samband med en undersökning genom schaktningsövervakning vid nedläggning av dagvattenledningar i området ska även omrörda mänskliga skelettdelar från minst tre individer ha påträffats. Delden skriver dock att "Benens inbördes läge

samt den från platsen avvikande strukturen på fyllningsmassan i nedgrävningen tyder på att skelettdelarna är uppgrävda och hitförda från annan plats" (Delden 1982:2). Han konstaterar vidare att undersökningarna inte gett några belägg för att det inom området för biblioteksbyggnaden har legat en klosteranläggning.

År 2015 genomförde Arkeologerna vid Statens Historiska Museer på uppdrag av Kalmar kommun en arkeologisk förstudie utan KML-beslut. Uppdraget gällde en georadarundersökning, samt kart- och arkivstudier, inom kvarteret Abborren. Vid undersökningen konstaterades att det sannolikt finns spår efter 1600- och 1700-talets befästningsverk i den östra delen av området. Man konstaterade även att det medeltida nunneklostret, som är känt från äldre källor, sannolikt legat på platsen för Tullbroskolan (Arenius 2015).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska kontrollen var att dokumentera den framgrävda lämningen inför framtida markåtgärder i området och övervaka den fortsatta nedläggningen av den planerade VA-brunnen på platsen.

Metod och genomförande

Den påträffade stenkonstruktionen framkom på ett djup om ca. 0,6 meter under nuvarande markyta i den nordöstra delen av kvarteret. Lämningen och schaktkanterna besiktigades först okulärt, varefter de stenar som frilagts vid schaktningen rensades fram med hjälp av skärslev fram för översiktlig bedömning och dokumentation. Även schaktkanterna rensades översiktligt för

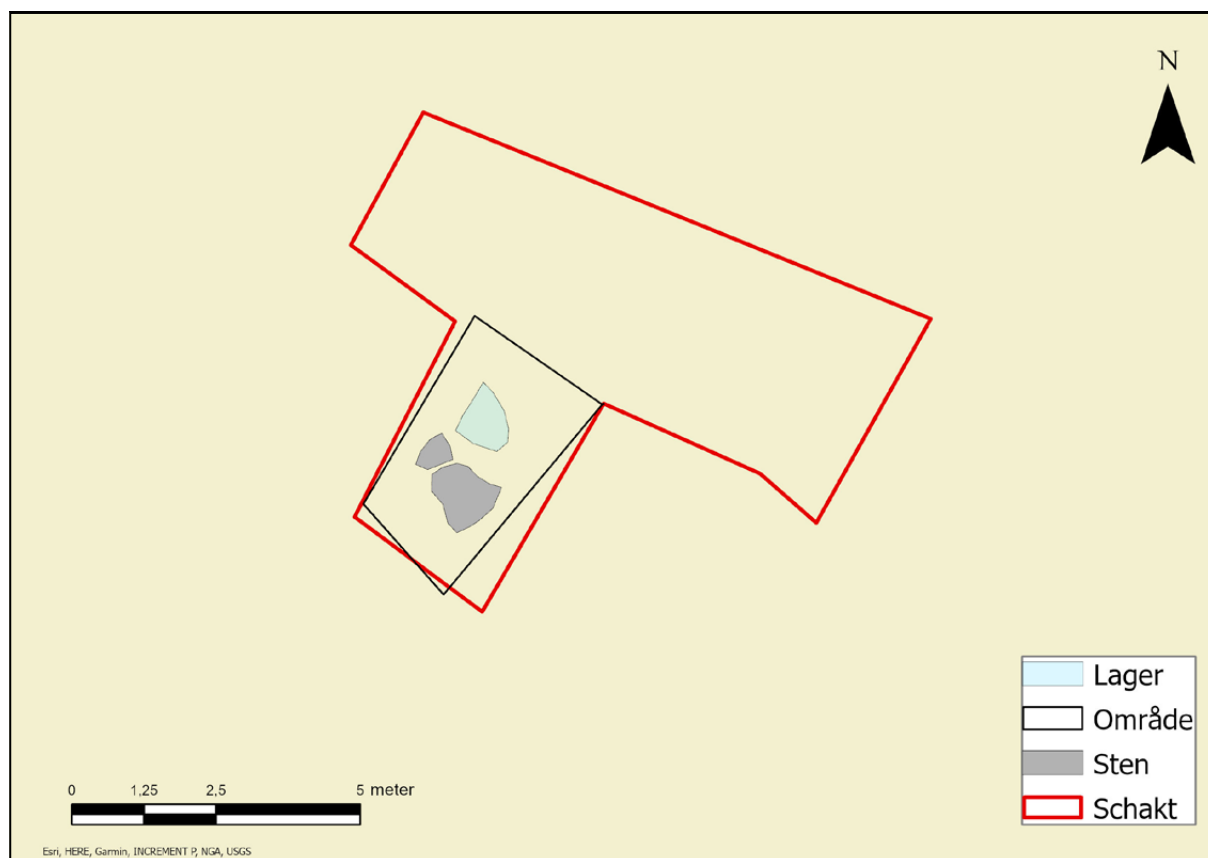
fotodokumentationen och för att bedöma huruvida fler lämningar fanns i anslutning till det nu grävda schaktet.

Undersökningsområdet och de framkomna lämningarna mättes in med GPS, dokumenterades digitalt i IDA och genom digitalfotografering. Inga fynd tillvaratogs vid kontrollen.

Resultat

I den södra delen av det schakt som tagits upp av byggarbetarna fanns två större stenar, ca 0,65x1,1 meter (fig. 3). Båda stenarna hade en tydlig godsida som vette mot sydväst. Stenarna låg på ett djup om ca 0,6 meter under nuvarande markyta i gråbrun sand. På den ena av dem fanns tydliga spår av bruk på ovansidan av stenen, vilket antydde att de påträffade stenarna varit fogade i skift med minst ett ytterligare lager ovanför (fig. 4). Med anledning av detta rensades

schaktprofilerna i öster, väster och söder. I den västra schaktkanten konstaterades ytterligare stenar på en nivå ovanför de nu påträffade stenarna. I motsvarande östra schaktkant kunde inget sådant skift iaktas. På den södra sidan om de två lagda stenarna bestod fyllningen enbart av ljus gråaktig sand, inget antikvariskt kunde iaktas. Norr om stenarna fanns en tydlig svartfärgning i ytan av sandlagret, vilket visade sig växa i omfattning vid handrensning. Lagret avtecknade

Figur 4. Plan över schaktet som var öppet vid ankomst till byggarbetsplatsen med det kontrollerade området och i detta dokumenterade lämningarna.

Figur 5. Stenarna som påträffades av byggarbetarna vid schaktning efter framrensning. Foto från NO.

sig även tydligt i den västra schaktprofilen (fig. 5). Det inmätta lagret var oregelbundet i plan, mätte ca 1,5x1 meter och bestod mörkt brun sand. Av profilen i kanten att döma var lagret ca 0,4 meter djupt. I schaktkanten syntes tydligt bitar av tegel och kol. Även lagrets yta påträffades några bitar tegel, buteljglas, två obrända djurben och plast. Inga av fynden togs tillvara.

För att kunna lägga ned den planerade VA-brunnen och ledningarna behövde exploatören gräva ytterligare 0,5 meter. För att undvika åverkan på stenkonstruktionen gjordes detta framför lämningen i norra delen där lagret framkom. Vid övervakningen av schaktningen kunde det konstateras att lagret fortsatte ytterligare en

bit under själva stenläggningen, knappt 0,2 meter. I den sydvästra delen, intill en av de påträffades stenarna rensades en del av lagret för hand då en mörkare, svartbrun färgning kunde noteras i lagret. Då det inte fanns behov av att gräva djupare rensades endast den framkomna lämningen fram för fotografering. Lagret visade sig dock vara mycket grunt, knappt 0,15 m (fig. 6). Därefter vidtog den orangegula undergrunden. Vid undersökningen påträffades ett fragment av ett skaft till en kritpipa och en skärva yngre rödgods. I övrigt kunde inga ytterligare konstruktionslämningar eller andra lämningar av antikvariskt intresse iakttas vid övervakningen. Det totala djupet som grävdes var ca 1,3 meter.

Figur 6. Det mörkbruna lagret i botten av schaktet efter upprensning. I profilen syns tydligt samma lager avteckna sig. Foto från Ö.

Figur 7. I det sydvästra hörnet, upp mot stenläggningen, övergick lagret i en rundad svart färgning. När ytan rensades påträffades ett kritpipefragment och en liten skärva yngre rödgods. Fynden tillvaratogs inte. Foto från NO.

Tolkning

Den påträffade stenkonstruktionen tolkas som resterna efter en mur. Muren bör ha gått i NV-SÖ riktning. I samband med undersökningarna på 1980-talet upprättades översiktliga planritningar för området som visar de schakt som dragits och delvis undersökts eller kontrollerats arkeologiskt, men då dessa ritningar saknar tydliga anvisningar om tidigare påträffades murrester är det svårt att säga huruvida, och i så fall på vilket sätt, de nu påträffade lämningarna relaterar till tidigare murförekomster. Det får dock hållas för sannolikt att även den nu påträffade

murresten kan kopplas till 1700-talets befästningsverk, en tolkning som styrkes av tidigare undersökningar samt det historiska kartmaterialet.

Lagret som påträffades i direkt anslutning till muren i norr tolkas som resterna av ett avfalls- eller raseringslager. Det uppvisar påfallande likheter med de lager med raseringsmassor från 1700- och 1800-tal som kunnat iakttas vid tidigare undersökningar i området.

Åtgärdsförslag

Inga ytterligare åtgärder föreslås.

Referenser

- Andersson, C. 2006. *Kloster och aristokrati. Nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*. Avhandling. Göteborgs universitet.
- Arenius, E. 2015. Gäckande nunnekloster sökes med georadar. *Barometern OT*. 2015-03-05. <https://www.barometern.se/artikel/gackande-nunnekloster-sokes-med-georadar/> [Hämtat 2024-12-18]
- Arnell, K-H. 1977. Ang. nytt stadsbibliotek i kv. Abborren, Malmen, Kalmar, Småland. Skrivelse till Kalmar kommun 1977-05-10. *Kalmar läns museums arkiv*.
- Collmo, Arne & Hammarström, Ingrid (red.). 1982. *Kalmar stads historia. 2, Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen*. Kulturnämnden, Kalmar, 1982.
- Delden, M. 1982. Rapport över antikvarisk kontroll vid schaktning för biblioteksbyggnad, kv. Abborren, Kalmar stad och kommun, Småland. Dnr 1354/81, KLM. *Kalmar läns museums arkiv*.
- Kalmar kommun 2024. *Kulturkvarteret – ett vardagsrum för alla*. <https://kalmar.se/bygga-bo-och-miljo/samhallsutveckling/pagaende-detaljplanearbete-och-projekt/innerstaden/kulturkvarteret.html> [Hämtat 2024-12-18]
- Karlsson, C., 1999. *Arkeologisk förundersökning på S:ta Gertruds kyrkogård 1987*. Malmen, Esplanaden, Kvarteret Duvan, Fornlämning 93, Kalmar stad, Småland. KLM Dnr 987/8 Rapport 1999. Kalmar läns museum.
- Lamke, L., & Jonsson, M. 2014. *Tullslätten Kulturhistorisk utredning för kv. Abborren i Kalmar*. Byggnadsantikvarisk rapport 2014. Kalmar läns museum.
- Larsson, S, & Stibéus, M. 2017. *Valnötsträdet 8, Kalmar gamla stad: Kalmar län, Småland, Kalmar stad och kommun, Valnötsträdet 8, fornlämning Kalmar 94: arkeologiska förundersökningar 2014–2016*. [Stockholm]: Arkeologerna, Statens historiska museer
- Ring, C. 2001. Domherren 18. Fornlämning 9 Kalmar stad, Kalmar kommun, Småland Arkeologisk förundersökning 2001. KLM Dnr 33-332-00. Kalmar läns museums arkiv.
- Ring, C. 2004. Domherren 18. Fornlämning 9 Kalmar stad, Kalmar kommun, Småland Arkeologisk undersökning 2004. Kalmar läns museums arkiv.
- Ring, C. 2009. *Skelett under trottoaren*. R 93, Domherren 19/Esplanaden, Kalmar stad, Kalmar kommun, Småland. Arkeologisk förundersökning 2000. Rapport 2009:2. Kalmar läns museum.

Ring, C. 2018. *Kyrkogården vid S:t Gertrud*. Arkeologisk förundersökning 2016 och 2017. Arkeologisk rapport 2018:16. Museiarkeologi sydost vid Kalmar läns museum.

Selling, D., 1984. *Rapport medeltidsstaden nr 61, Kalmar*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.

Stibéus, M., & Bolander, A. 2015. *Kalmar slott – bebyggelse och fynd från 1100–1800-talen: Småland, Kalmar kommun och stad, Kalmar slott, RAÄ 53: särskild arkeologisk undersökning och förundersökning 2013 och 2014*. Linköping: Arkeologiska uppdragsverksamheten, Statens historiska museer.

Tagesson, G, & Carelli, P. red. 2016. *Kalmar mellan dröm och verklighet: konstruktionen av den tidigmoderna staden*. Linköping.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	10821–2024
Kalmar läns museums dnr:	25/0003
Projektnummer KLM:	A2441
KMR uppdragsnr:	202500998
Uppdragsgivare:	Kalmar kommun, Kommunledningskontoret
Landskap:	Småland
Kommun:	Kalmar
Socken:	Kalmar
Fastighet:	Abborren 1
Fornlämningsnr:	L1958:9303 (stadslager)
X koordinat:	6280844.664 (N)
Y koordinat:	583173.039 (E)
Latitud:	56.664330
Longitud:	16.357008
M ö h:	3 möh
Fältarbetstid:	2024-09-05
Antal arbetsdagar:	4 tim
Personal:	Ulrika Söderström
Foto, Du-nummer:	Du492
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs
Analyser:	Inga analyser genomfördes.
Tidsålder:	Medeltid, 1500–1600-tal
Dokumentation:	All dokumentation förvaras på KLM.
Inmätning:	GPS Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem SWEREF 99 TM och RH2000.

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

